

מכשול הפרדה באזור אלפי מנשה

חוות דעת מומחים

17 ביולי 2006

הרקע להגשת חוות הדעת

חוות דעת זו נכתבה והוכנה על ידי אדריכלים ומתכנני-ערים, הפועלים במסגרת **במקום** – **מתכננים למען זכויות תכנון**, עמותה רשומה, ששמה לה למטרה את חיזוק הקשר שבין זכויות אדם ואזרח למערכת התכנון בישראל.

חוות דעת תכנונית זו ניתנה בעקבות פניית העותרים באמצעות עו"ד ספרד לעמותה. לצורך בחינת המקרה הנדון יצאנו מספר פעמים לסיורים בשטח, למפגש עם האוכלוסייה, ולהכרת המרחב. בנוסף לכך ביצענו איסוף נתונים ממסמכים מחקריים, מצילומי אוויר של השטח, ממיפוי גיאוגרפי וטופוגרפי של האזור, ומתצהירי התושבים שבמובלעת. מצאנו, כי קיומה של גדר הפרדה בתוואי הנוכחי הבנוי פוגע באופן אנוש באוכלוסייה הפלסטינית החיה בתוככי מובלעת אלפי מנשה. חוות הדעת שלהלן תפרט את ממצאינו ואת עמדתנו המקצועית הנוגעת להיבטים התכנוניים של הפגיעה בתושבים אלו.

א. כללי

מרחב מחוז קלקיליה אופיין טרם הקמתו של מכשול הפרדה (עד לשנת 2003) כמרחב פתוח בהיבטיו התפקודיים ומערכות יחסי הגומלין, בין העיר קלקיליה לבין העיירות והכפרים הפלסטיניים הסובבים אותה והסמוכים לה. המרחב אופיין בפעילות אינטנסיבית מסוגים שונים: פעילות חקלאית, מסחרית, תעסוקתית, שירותים מוניציפאליים, שירותי דת, בריאות, רווחה וכו'. הצבתו של מכשול הפרדה בתוואי הנוכחי קטעה באחת מרחב אורגני זה ויצרה מציאות בלתי אפשרית עבור רוב תושבי מחוז קלקיליה ובמיוחד עבור חמשת הכפרים שנכלאו בתוך מובלעת אלפי מנשה. ממרחב פתוח פעיל ונושם הפך מחוז קלקיליה לאזור מבוותר הכולל מספר מובלעות שהקשרים המועטים יחסית בינהן מתווכים ע"י שערים ומחסום.

חוות דעת תכנונית זו מתייחסת כאמור למובלעת אלפי מנשה, הכוללת את היישובים הבאים הנמצאים כולם בתחום הגדה המערבית: אלפי מנשה, ערב א-רמאדין, אבו-פארדה, ואדי א-ראשה, מעארת א-דאבה וראס א-טירה.

חוות הדעת תבדוק את המצב התכנוני של היישובים שנה וחצי לאחר הקמת גדר הפרדה, תוך בדיקה השוואתית של מצבם התכנוני ערב הקמת הגדר. חוות הדעת תתמקד בנייתוח והערכת ההשלכות התכנוניות בתחומים הבאים: נגישות וחופש תנועה; פרנסה תעסוקה וכלכלה; בעלות על שטחים וזכויות קניין; הון חברתי ומרקם החיים. נצביע על השלכותיה של גדר הפרדה על תושבי חמשת הכפרים כיום וכן על ההשלכות ארוכות הטווח הצפויות להם.

ב. תיאור פיסי – טופוגרפי של השטח

האזור הנדון מאופיין על ידי שלושה תאי שטח עיקריים (ראו נספח מס' 2: צילום אויר של מפת האזור לפני הקמת הגדר):

- (1) ממערב: מישורים חקלאיים סביב ישובים הבנויים בצפיפות, רכסים המתרוממים כלפי מזרח עד לגובה של כ- 300 מטר מעל פני הים, וואדיות עמוקים החותרים ממזרח למערב. עיקר השטח המאוכלס נמצא ממערב ומצפון-מערב למובלעת: העיר קלקיליה הפרושה על פני מישורים בגובה שבין 50 ל- 100 מטר מעל פני הים ומדרום לה העיירות חבלה (90 מטר) וראס א-עטיה (140 מטר). סביב האזור המיושב פרושים שטחי חקלאות רבים המאופיינים בחלקות שגודלן אינו עולה על מספר דונמים בודדים, וכן מספר רב של חממות.
- (2) ציון דרך הוא כביש מספר 55, העובר במובלעת ממערב למזרח, מדרום לקלקיליה, מטפס אל עבר העיירה עזון ומזרחה משם לכיוון העיר שכס.
- (3) ממזרח: מדרום לכביש 55 ובצידה המזרחי של המובלעת נמצא הרכס שבשיאו נמצא הכפר עסלה וממערב לו הישוב אלפי מנשה הבנוי על קצה גבעה (כ- 280 מטר) ממנה יוצאים כמה ואדיות קטנים – בקצהו של הואדי הצפוני נמצא הכפר ערב אבו פארדה. ובקצהו של הואדי הדרומי, סמוך לכביש הגישה לאלפי מנשה, נמצא הכפר ערב ארמאדין.
- (4) מדרום: דרומית לאלפי מנשה עובר ואדי אל מנסף החוצץ בין אלפי מנשה לשכונה החדשה מדרום לה: גבעת טל. מדרום לגבעת טל עובר ואדי עסלה שבקצהו נמצא הישוב ואדי א-ראשה. מדרום לוואדי עסלה, על גבעה גבוהה (260 מטר מעל פני הים) נמצא הכפר ראס א-טירה. במורדות הגבעה לכיוון דרום נמצא הכפר א-דבעה. סביב הכפרים נטועים מטעי זיתים במספר רב של טרסות וכן ישנן חלקות של גידולים עונתיים על הרכס לכיוון מזרח מעל ואדי עסלה.

ג. יחסי גומלין מרחביים – המצב התכנוני ערב הקמת גדר ההפרדה

השטח נשוא העתירה הנקרא מובלעת אלפי מנשה כולל חמישה כפרים פלסטיניים וישוב יהודי אחד, ומהווה חלק ממערכת אזורית רחבה של יחסי גומלין מרחביים. מערכת יחסי הגומלין מאפשרת ומהווה למעשה תנאי לקיומם ההדדי של היישובים השונים במרחב, התלויים וקשורים אלה באלה.

יישובים כפריים אינם מספקים לעצמם כל את השירותים האזרחיים במסגרת היישוב, ונשענים לצורך אספקת שירותים אלו על מרכזים מקומיים ביישובים גדולים יותר, מרכזים אזוריים בערי המחוז ומרכזים ארציים לאספקת שירותי-על, כגון: השכלה גבוהה, שירותי בריאות, שירותי מסחר, בנקאות וכדומה.

המערכת המרחבית כוללת שלוש רמות הנבדלות בגודלן ובתיפקודיהן: המקומית, המחוזית והמטרופולינית.

היישובים הפלסטיניים במובלעת אלפי מנשה נשענו טרם הקמת גדר ההפרדה על מערך היישובים והערים במחוז קלקיליה ובגדה המערבית. לשם השוואה נציין כי במובלעת אלפי מנשה מקבלת האוכלוסייה היהודית את השירותים המקומיים ביישוב עצמו, את השירותים האזוריים בערי

האזור – כפר סבא ופתח תקווה, ואת השירותים הארציים במטרופולין תל-אביב. לקבלת שירותים אלו על ידי האוכלוסייה היהודית באלפי מנשה אין כל מגבלה בעקבות הקמת הגדר.

אוכלוסיית חמשת הכפרים במובלעת מונה כ- 1100 נפשות, קרוב למחציתם הם ילדים ובני נוער. כ- 185 משקי בית. מחוז קלקיליה כולל את עיר המחוז קלקיליה וכ- 32 ישובים כפריים ועיירות. מספר תושבי המחוז 90,000 נפש. תחום המרחב המטרופוליני של קלקיליה (מעין טרפו) כולל את ארבע הערים לפי כיוון השעון מדרום לצפון: רמאללה, קלקיליה, טול כרם ושכם (ראו **נספח מס' 1**).

בחנו את המערך המרחבי תוך התייחסות להיבטים חברתיים – כלכליים, לשימושי הקרקע במרחב, למערכות דרכים, לקשרים אזוריים וכדומה:

(1) מערך הדרכים במרחב - מבטא ביתר שאת את הקשרים המרחביים שהיו קיימים טרם

הגדר. מערך הדרכים באזור מאופיין בכביש עיקרי מצפון לדרום ובכבישי מזרח מערב. כביש ראשי מזרח מערב מס' 55, העובר בטווח שבין מובלעת קלקיליה למובלעת אלפי מנשה, אפשר נגישות ישירה מקלקיליה, דרך עזון לשכם. כביש צפון דרום - באקה אל גרביה -טול כרם - עזון (מס' 574) המשכו דרומה עד נעלין בכביש 463 (אזור מודיעין) ומשם מזרחה לרמאללה. כביש צפון -דרום (מס' ?) קישר בין קלקיליה מצפון לישוב חבלה מדרום. בנוסף לכך, קיימות דרכים משניות ודרכי גישה מן הכפרים שבמובלעת אל מחוצה לה, אשר נחסמו עקב הקמת הגדר (ראו נספח מס' 6, נספח מס' 2).

(2) שימושי הקרקע - המרחב הנדון מאופיין בעירוב שימושי הקרקע; ברציפות

טריטוריאלית של ישובים פלסטיניים בנויים בצפיפות גבוהה, לאורך הקו הירוק באזור קלקיליה. בשולי הישובים, בשטח המישורי, מצויים שטחים חקלאיים מעובדים בגידולי שדה עונתיים וחממות. מזרחה, לכיוון פנים הגדה המערבית, ישנם ריכוזי כפרים פלסטיניים המופרדים זה מזה בשטחים חקלאיים המעובדים בגידולים רב שנתיים ועונתיים, שטחים פתוחים, שטחי מרעה, יערות. העלייה בגובה הטופוגרפי קובעת במידה רבה את סוג הגידולים – שטחי אלה מאופיינים בטרסות של מטעי זיתים (ראו: צילום האויר). כפי שיפורט להלן, גדר ההפרדה הוקמה ללא כל התחשבות במערך שימושי הקרקע הקיים. הגדר חצתה בין שטחים בנויים, ביתרה שטחים חקלאיים רצופים ומעובדים, הפרידה ישובים מאדמותיהם החקלאיות.

(3) שירותי ציבור - מעבר לגני הילדים, בית ספר אחד בכפר א-דבעה (המשמש את תלמידי

הכפר בלבד), ושירותי רפואה חלקיים ולא סדירים בחלק מהכפרים, תושבי הכפרים קיבלו את השירותים האזרחיים בתחום היישוב חבלה הסמוך להם, שם נמצאים שירותי החינוך (בית ספר יסודי ותיכון) ושירותי בריאות נוספים. שירותים נוספים לציבור ניתנו בתחום המרכז המקומי ביישוב עזון ממזרח ליישובים, במרכז האזורי בקלקיליה ובטול-כרם, ובמרכז האזורי של צפון הגדה המערבית הנמצא בשכם. המרכז הארצי לתושבי הגדה הינו במטרופולין ירושלים.

(4) תעסוקה כלכלה ומסחר - הערים קלקיליה ושכם הם מרכזי השירותים הראשיים של

האזור. הן מציעות בתחומן שירותים בספי כניסה גבוהים כגון: מסחר, משרדים, בתי

עסק, שווקים, בנקאות, משרדי הרשות ועוד. בשכם ממוקמת אוניברסיטת א-נגיה. רמאללה היא עיר המטרופולין המספקת לתושבי האזור, מלבד שירותים בספי כניסה גבוהים, קירבה לעיר ירושלים המהווה מוקד דתי – חברתי – משפחתי. גדר ההפרדה הגבילה אוכלוסיות מקבלת שירותים אזרחיים.

(5) **התפתחות הסטורית** - אנשי הכפרים ראס א טירה, א דבעה, וואדי א-רשה מקורם בכפר תלת. לפני כ- 150 שנה תושבים מן הכפר החלו עוברים לגור בשטחים אותם עיבדו בין כתוצאה מסכסוכים בכפר האם, ובין משום שהמרחק בין אדמותיהם לכפר האם הביא אותם במשך הזמן להשאר ליד האדמה אותה עיבדו. במשך השנים נוצרו שלושת הכפרים שראס א טירה הגדול שביניהם. תושבי דבעה וואדי א רשה שייכים לאותה משפחה מורחבת – עודה, ואילו ברס א טירה חיים בעיקר בני משפחות מראעבה, שוואוהנה ואחמד. תקופה ארוכה הם גרו במערות שבאזור. בשנות ה- 40 של המאה הקודמת החלו לבנות בתים ולעבור לגור בהם.

(6) **היבטים חברתיים ותרבותיים** – החברה הפלסטינית הכפרית הינה חברה מסורתית הבנויה על בתי אב ומשפחות מורחבות, חברה פטריאכלית אשר מקיימת חלוקת תפקידים ברורה ולא שוויונית בין נשים לגברים. דפוסי הנישואים, המוכתבים ע"י קשרים בין גברים מגלים כי לא היו קשרים יומיומיים בין הכפרים במה שהיום הפך למובלעת. דפוסי הנישואים של תושבי שלושת הכפרים מובילים לחבלה, וראס א-עטייה מחד ולכפר תלת ועזון מאידך, כמו גם לקלקיליה ולגיאיוס ויש שהרחיקו עד לירדן לשם הגיעו חלק מקרוביהם.

נשים עוברות ברוב המקרים לגור עם משפחות בעליהן כאשר הבעל יכול להתחתן לאחר שצבר את הסכום הדרוש למוהר בזהב ולאחר שבנה חדר או בית לאשתו ולו. האישה נשארת קשורה לבית הוריה ומבקרת אותם לפחות פעם בשבוע אם הם קרובים – בחבלה למשל, ואחת לחודש אם הם רחוקים – בעקרבה למשל. בחגים הורי האישה מגיעים לביתה. אם כן באופן מסורתי ניידות האישה מתקיימת בין בתי קרוביה וקרובי בעלה, על פי הסכמת בעלה ובהתאם לנהוג בחברה. חייה החברתיים ומרחב התנועה שלה מוכתבים ומוגבלים ע"י קשרי המשפחה שלה. במידה ואלה נמנעים ממנה, נמנעת ממנה התנועה במרחב ועולמה החברתי והרגשי נחסם.

(7) **מקורות פרנסה** - תושבי הכפרים שהתפרנסו בעבר מחקלאות בעל, עברו, לאחר הכיבוש הישראלי, לעבוד בישראל כפועלים חקלאיים וכפועלי בניין ובמשך השנים חלקם אף הגיעו לתפקידי ניהול זוטרים בארגונים כמו תנובה ולמעמד של קבלני בניין מצליחים. יחד עם זה רובם המשיכו להחזיק באדמותיהם לשם השלמת הכנסה ובטחון. היו שנשארו לעבד אדמותיהם וחממות שהוקמו עליהן במשך השנים כמרכיב פרנסה עיקרי. תושבי הכפרים ערב א ראמדין ואבו פארדה הינם פליטי 1948 וצאצאיהם, שהגיעו לאזור לאחר קום המדינה. הם התפרנסו בעיקר מרעיית מגידול צאן, הפקת מוצריו ומסחר בו. שטחי המרעה שלהם היו על האדמה עליה הוקמה אלפי מנשה. בשל כך עברו לרעות את עדריהם בשטחים שליד קלקיליה.

ד. תיאור המצב כיום – תוואי הגדר במרחב קלקיליה והשלכותיו

באוגוסט שנת 2003 הסתיימו עבודות הבנייה של גדר הפרדה במערב מחוז קלקיליה בתחום שטחי הגדה המערבית. תוואי הגדר יצר שלוש מובלעות. מובלעת אלפי מנשה הינה המובלעת המרכזית שביניהן (ראו נספח מס' 5):

(1) המובלעת הצפונית – מובלעת קלקיליה, בשטח של כ- 9,400 דונם, בה מתגוררות כ- 42,000 נפשות, הסוגרת על קלקיליה מצפון, ממערב ומדרום ונפתחת מזרחה. בצפיפות של 4.5 נפש לדונם.

(2) המובלעת המרכזית – מובלעת אלפי מנשה, בשטח של כ- 11,000 דונם, בה מתגוררות כ- 6,500 נפשות, הסוגרת את השטח מצפון, ממזרח ומדרום, ונפתחת מערבה. בצפיפות של 0.6 נפש לדונם.

(3) המובלעת הדרומית – מובלעת חבלה – ראס עטיה, בשטח של כ- 3,500 דונם בה מתגוררות כ- 6,000 נפשות, הסוגרת את השטח מצפון, ממזרח וממערב, ונפתחת דרומה. בצפיפות של 1.7 נפש לדונם.

הבדלי הצפיפות המרחביים מוכיחים כי מרחב הפיתוח של מובלעת אלפי מנשה גדול פי 7.5 מזה הקיים בקלקיליה ופי 3 מזה הקיים במובלעת חבלה, כל זאת לצורך פיתוח עירוני עתידי כפי שיודגם בהמשך.

למובלעת אלפי מנשה נשואת חוות הדעת והעתירה, שלושה פתחים מבוקרים לשטחי הגדה: מחסום קלקיליה שמאויש 24 שעות, שער ראס א-עטייה שנפתח 3 פעמים ביום כל פעם לשעה, ושער חבלה שאף הוא אמור להיות פתוח 3 פעמים ביום לשעה ועל פי דברי התושבים פועל ביעילות חלקית בלבד. למובלעת יש פתח רחב ללא מחסום וללא שמירה, המהווה את המעבר לישראל. מעבר זה – כביש 55 - מנוצל היטב ע"י תושבי אלפי מנשה אך הוא אסור בשימוש על תושבי המובלעת אשר מנועים מהכניסה לישראל אלא באישור מיוחד. למעשה, גדר וירטואלית סוגרת עליהם גם מצד זה ומשלימה את סגירתם. משטר ההיתרים שמחייבם לקבל היתר לגור בביתם ומונע כניסת אחרים לכפריהם ומגביל קשות ביקורי קרובים או חברים, משלים את תחושת החנק של אוכלוסייה שחיה במה שאין לתארו אלא כסוג של מכלאה.

תצורת גדר ההפרדה, ביתרה את המרחב ויצרה את מערכת המובלעות שתוארה לעיל. ביתור המרחב פגע באופן מיידי במערכת יחסי הגומלין המרחביים שהיו קיימים ערב הקמת גדר ההפרדה ושפורטו לעיל. לכך השפעה ניכרת על המשך תפקודם של הכפרים הפלסטיניים במרחב בהיבטים התכנוניים השונים: נגישות וחופש תנועה, פרנסה תעסוקה וכלכלה, בעלות על שטחים וזכויות קניין, הון חברתי והתפתחות אנושית.

תוואי הגדר באזור המובלעת, כפי שפורסם באמצעי תקשורת שונים, זכה – טרם הקמתו – לאלטרנטיבות שונות (ראו נספח 4), ביניהן: אלטרנטיבה אשר הוצגה בפני בית המשפט, על ידי פרקליטות המדינה, במסגרת בג"צ אל-האדי. החלופות השונות מקיפות וכולאות בכל פעם ישויות שונות, המבהירות את הבעיות שבפתרון הכפוי. בהתייחס למיקום הגדר הוצאו אף פתרונות

תחבורתיים שונים וכן כבישים המהווים תוספת למערך הכבישים הקיים, על מנת לאפשר מעבר והתחברות נוחה יותר לצירי תנועה קיימים בתחום ישראל, לתושבי אלפי מנשה. ככל הידוע לנו, פתרונות אלה זכו להתנגדויות נמרצות מצד תושבי מתן ונירית.

לצורך המחשת הפגיעה במערכת יחסי הגומלין המרחביים, בין הכפרים הפלסטיניים שבמובלעת הבנויה באזור אלפי מנשה לערים וליישובים הסמוכים, בחרנו להתמקד בניתוח ההשלכות התכנוניות בישוב אלפי מנשה, בכפרים הפלסטיניים שבמובלעת אלפי מנשה תוך התייחסות לזיקתם לעיר קלקיליה שבמובלעת קלקיליה ולישוב חבלה שבמובלעת חבלה. המקרים שנדגים מאפיינים את המציאות שנוצרה עבור היישובים הפלסטיניים במרחב, והם בבחינת הפרט המעיד על הכלל.

11. תיאור המצב הקיים ביישובים הפלסטיניים במובלעת, עקב הקמת גדר

ההפרדה

כאמור, מובלעת אלפי מנשה כוללת חמישה כפרים פלסטיניים: ערב א-רמאדין (176 נפש), אבו-פארדה (77 נפש), ואדי א-ראשה (180 נפש), מעארת א-דאבה (250 נפש) וראס א-טירה (400 נפש), ואת היישוב היהודי אלפי מנשה (5,300 נפש).

כאמור, בניית גדר ההפרדה בתוואי הנוכחי יצרה מציאות מרחבית חדשה עבור כלל הכפרים והעיירות הפלסטיניות שבמרחב מחוז קלקיליה ובפרט עבור חמשת הכפרים שבמובלעת אלפי מנשה, נשואי חוות דעת זו.

כלכלה ותעסוקה - עם פרוץ האינתיפאדה ובמשך 3 השנים עד להשלמת הגדר, אפשרויות התעסוקה של תושבי הכפרים, כמו אחיהם בגדה המערבית, הלכו והצטמצמו, בראש ובראשונה בשל סגרים וכתרים רבים שהוטלו על השטח, וצמצום אפשרויות העבודה בישראל. לאור זאת רבים החלו נשענים יותר על האופציה החקלאית, מצומצמת ככל שהיתה, באותם מקרים בהם נשענו על חקלאות בעל בלבד, ורחבה ככל שהיתה באותם המקרים בהם נשענו על בארות מים (כולן מחוץ לשטח המובלעת).

לצורך הקמתה הופקעו מאות דונמים מאדמות הכפרים (ראה נספח מס' 7 - מפת אדמות הכפרים), זאת בנוסף לאלפי דונמים של שטחים חקלאיים מעובדים, לרוב מטעי זיתים. בכפר א-דבעה למשל נותרו 1,200 דונם דרומית מזרחית לגדר ההפרדה ונתקו תפקודית מכל גישה אליהם. 80% מאוכלוסיית הכפר נותרה ללא מקור פרנסה (כתוצאה מהפקעה/ניתוק קרקעותיה), כ- 40 משפחות של חקלאיים איבדו מקור הכנסה פוטנציאלי מרכזים (תשואה מיבולים). גדר ההפרדה אף ניתקה את גישת החקלאיים ותוצריהם לשווקים בחבלה ובקלקיליה. כל מקורות התעסוקה שמעבר לגדר, בשטחי הגדה המערבית, נעשו נגישים פחות וההגעה אליהם בעייתית ואורכת זמן רב.

חינוך - בתחומי הכפרים קיימים גני ילדים. הגדר על מעבריה הבעייתיים הקשתה מאוד על הגעתם של תלמידים לבתי הספר היסודי, חטיבת ביניים ותיכון הנמצאים בחבלה ובראס א-עטייה. לעובדה זו, השלכות מיידיות של היעדרויות תלמידים ובטווח הארוך נשירתם ממערכת החינוך. למשל: בכפר ואדי א-ראשה ירד מספר התלמידים ביחס לשנה שעברה בכמחצית. רוב הנושרים

הם תלמידי תיכון נערים שלא עמדו במאמץ הנפשי ובנטל הכרוך במעבר במחסומים ובשערים, וכן בנות מעל גיל 15 שהוריהן החליטו להשאירן בבית מפחד כבודן וכבוד המשפחה, בשל החיכוך היומיומי עם החיילים. בכפר א- דבעה גדר ההפרדה הקשתה על גישתם של מורים הגרים מחוץ לכפרים במובלעת לבית הספר היסודי המקומי (כיתות א'-ז') וחטיבת ביניים (ח' ו-ט').

בריאות – גדר ההפרדה ניתקה את הכפרים משירותי רפואה ובריאות. הגדר חוצצת בין התושבים לבתי החולים בקלקיליה ובשכם (שהגישה אליהם אפשרית רק באמצעות 2 השערים והמחסום), כיום שירותי הרפואה חלקיים ובלתי סדירים. רופא מבקר בכפרים בתדירות של פעם/פעמיים בשבוע למשך כשעה וחצי. העדר שירותים אלה כולל חסימת דרכי הגישה לאמבולנס מאזור חבלה, מגבירה את הסיכונים הבריאותיים של קבוצות סיכון: פעוטות, נשים בהיריון, וזקנים.

מקורות מים – גדר ההפרדה ניתקה את הגישה לחלק מבארות המים המספקים מים לכפרים. בכפר א-דבעה ובואדי א- ראשה המצב חמור במיוחד - אין בארות או מקורות מים אחרים. עקב הקמת הגדר נותקו ארבע בארות מים המשמשים את הכפר ואדי א- ראשה ושטחיו החקלאיים.

צרכי חיים בסיסיים נוספים – ניתוק הגישה לכפרים של מכליות המספקות סולר, המשמש להפקת אנרגיה לגנרטורים מקומיים. לא ברור (בזמן עריכת חוות הדעת) כיצד יתגברו על המחסור בחשמל.

מקום החיים החברתיים – גדר ההפרדה אשר מקיפה את תושבי המובלעת מפרידה אותם לא רק משטחים חקלאיים, משטחי מרעה, מעבודה ופרנסה ומשירותי חינוך ורפואה, היא מפרידה אותם מקרובים וחברים - היא מאיימת להפרידם משאר החברה לנתקם ולנשלם ממקום מעמד וקשרים בחברה הפלסטינית. העובדה למשל שיקיריהם קרוביהם וחבריהם מנועים מלהשתתף בחגיהם ובאבלם – בחתונה או בלוויה- משום שלא נופקו להם אישורי כניסה, או משום ששערי הכניסה למובלעת נשארים סגורים, מדירה אותם מטכסים מרכזיים בחייהם ובחיי החברה. נשים מנועות מלבקר את הוריהן שמחוץ למובלעת אלא לעיתים נדירות, וקרוביהן מנועים מלבקרן, מה שוודאי גורם צער רב לשני הצדדים, טיפוח הקשרים נמנע מהן ואותה מידה מוגבלת של ניידות גיאוגרפית נמנעת אף היא מהן.

לסיכום: במצב הנוכחי, רובם המכריע של תושבי חמשת הכפרים מנותק מהאפשרות לקבל שירותים אזרחיים בכל רמות השירות. הכללת רוב השטח הבנוי של הכפרים בתחום המובלעת וניתוקם מקרקעותיהם ומשירותים חיוניים כמו גם מקשרים חברתיים משמעותיים ומאמצעי פרנסה סבירים, יצר מצב אשר לאורך זמן עלול להוביל לעזיבה/לנטישת הכפרים ולהפסקת קיומן של הקהילות הנוכחיות.

למותר לציין כי קיומם של שני השערים לאורך הגדר במובלעת חבלה והמחסום בקלקיליה, אין בהם כי להקל על קשיי הנגישות של האוכלוסייה במובלעת אלפי מנשה. הדבר נובע מקיומו של משטר היתרים נוקשה כלפי האוכלוסייה וכן מלוחות זמנים מוגבלים ביותר של פתיחת השערים. לא נרחיב בנושא זה, הבא לידי ביטוי בגוף העתירה.

2ד. תיאור המצב הקיים באלפי מנשה עקב הקמת גדר ההפרדה

תצורת תוואי הגדר במובלעת זו נקבעה כפי הנראה מתוך הרצון לשמר את הזיקה של אלפי מנשה למדינת ישראל. כמו גם לשמר שטחים נרחבים לצורך התפתחותה העתידית. הצפיפות הנמוכה יחסית של האוכלוסייה במובלעת אלפי מנשה נובעת מהכללתם של שטחים נרחבים מעבר לתחום שטח השיפוט של ההתנחלות אלפי מנשה (4,600 דונם), הכוללים גם את חמשת הכפרים הפלסטינים וגם שטחים נוספים המיועדים להתפתחות עתידית מתוכננת של אלפי מנשה. שטחים אלו, הינם שטחים שטרם נבנו או פותחו, אולם הוכרזו כשטחי הישוב אלפי מנשה למרות שחלקם אינם נמצאים ברצף טריטוריאלי עם השטח הבנוי ונמצאים במרחק של 2 ק"מ (השטח מדרום) ו-3 ק"מ (השטח במערב) מתחום השטח הבנוי (ראו נספח מס' 10 – התפתחות עתידית של אלפי מנשה). שטחים אלו, שהוכרזו, במסגרת הצו שהוצא על ידי אלוף פיקוד המרכז בשנת 1981, כחלק משטח היישוב (ראו נספח מס' 9 – צו אלוף המגדיר את תחום השיפוט לאלפי מנשה) נמצאים בשלבי תכנון שונים על ידי רשויות המדינה והמועצה המקומית אלפי מנשה. מתכנני גדר ההפרדה כללו שטחים אלו בתחום המובלעת, ומתוך כך נוספו לתחום המובלעת שטח בשטח בדרום (מסומן בנספח מס' 10).

מתוך נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ניכר כי מצבה של אלפי מנשה לא הושפע ישירות מתוואי גדר ההפרדה. המועצה המקומית אלפי מנשה עדיין מדורגת באותו דירוג חברתי- כלכלי: 8 מתוך 10.

ה. תכנון ובניה במובלעת אלפי מנשה

מבחינה תכנונית קיימים במובלעת אלפי מנשה שלושה מצבים נפרדים, הנבדלים בסמכויות רשויות התכנון השונות, ביכולת לתכנן בפועל, ובאפשרות הסטאטוטורית להוציא היתרי בניה כדין:

1ה. תכנון ובנייה בישוב אלפי מנשה

בישוב קיימת תכנית מתאר מפורטת, המאפשרת בנייה ופיתוח וקבלת היתרי בנייה כחוק. במסגרת התכנית הוקצו שטחים למבני ציבור, לשטחים ציבוריים פתוחים, לדרכים ציבוריות, לאזורי מגורים מסוגים שונים וכדומה. התכנית הוכנה על פי הסטנדרטים המקצועיים המקובלים בישראל, ואושרה על ידי מועצת התכנון העליונה בבית-אל, המשמשת גם כוועדה המחוזית לתכנון ובניה.

במסגרת התכנית האסטרטגית ליישוב אלפי מנשה מתוכננות, בנוסף לכ- 1,600 יחידות דיור הקיימות המשרתות 5,300 נפשות, גם שכונות חדשות הנמצאות ממזרח מדרום וממערב ליישוב הקיים. בשכונות אלו אמורים להתווסף ליישוב הקיים עוד כ- 4,000 תושבים (ראה נספח מס' 10).

2ה. תכנון ובנייה בישובים הפלסטיניים

בניגוד למצב התכנוני המתקדם בו נמצאת אלפי מנשה, התושבים הפלסטינים באזור נמצאים בסד תכנוני. ביישוב ראס א-טירה, המוגדר בחלקו כשטח B על פי הסכמי אוסלו, נמצאת סמכות התכנון בידי הרשות הפלסטינית, שאף מאפשרת בו הוצאת היתרי בנייה כנדרש. תחום היישוב

המוגדר כשטח B הינו מוגבל מאוד (ראה נספח מס' 4), ואף אינו מכסה את כל היישוב הקיים. יתרת השטח ושטחי ארבעת היישובים הפלסטינים הנוספים נמצאים בתחום שטח C, בו נמצאות סמכויות התכנון בידי המינהל האזרחי. על מרבית שטח זה חלה התכנית האזורית המנדטורית S-15, אשר הוכנה בשנות הארבעים של המאה הקודמת. תכנית זו מגדירה את השטח כאזור חקלאי, תוך הטלת מגבלות ניכרות על הוצאת היתרי בנייה, שהחריפה שבהן הינה הקמת מבנה אחד בלבד על חלקה, כאשר בפועל החלקות הינן חלקות פסקליות גדולות שאינן מוסדרות. תהליך הוצאת היתרי בנייה בכפרים ואדי א-ראשה, ערב ע-ראמדין, וערב אבו-פארדה הינו כמעט בלתי אפשרי, ובפועל משמשת התכנית המנדטורית S-15 כמכשיר להוצאת צווי הריסה לכל מבנה חדש אשר מוקם בכפרים. המינהל האזרחי אינו מתכנן את יישובים אלה ואינו מתכנן עבורם שטחי פיתוח עתידיים, ובפועל אינו מכיר בהם כיישובים המאפשרים התיישבות כפרית מסודרת. כתוצאה מתהליך זה נמצאים בידי התושבים עשרות צווי הריסה, אשר ניתן לממשם בכל רגע נתון.

עבור הכפרים ראס א-טירה וא-דבעה קיימות תכניות מתאר מיושנות (משנת 1991) הכוללות רק את תחום אזור המגורים הבנוי (ולא את כל מרחב אדמות הכפר הכולל גם מאות דונמים של שטחים חקלאיים) ואינן מותירות שטחים לפיתוח העתידי של הכפרים. מצב תכנוני זה, בו לא קיימת עבור התושבים אופציה לבנייה חוקית של בתים עבורם ועבור ילדיהם ומאיימים עליהם צווי הריסה למבנים קיימים, מתפרש אצל התושבים הפלסטינים ככוונה של השלטונות לסלקם מהמקום. זאת ועוד בישוב ואדי א-ראשה למשל, לאחר שהרסו שני בתים והטילו צווי הריסה על חמישה נוספים, נמנעים התושבים מלבנות בתים נוספים ובנים שמתחתנים נאלצים להיכנס לבית ההורים או לעזוב את הכפר ולהתגורר בכפר של הורי האישה. למציאות זו השלכות חברתיות קשות.

1. פגיעה במערכות הקשרים המרחביים בין 5 הכפרים שבמובלעת לבין

קלקיליה וחבלה

השלכות גדר ההפרדה על מערכת יחסי הגומלין בין הכפרים במובלעת לישובים במרחב מחוז קלקיליה, ניכרות היטב במצבם הנוכחי של העיר קלקיליה, אשר היוותה מרכז שירותים ראשי עבור חמשת הכפרים במובלעת, ושל היישוב חבלה כמרכז שירותים משני. תפקודם הירוד של ישובים אלה נובע בין השאר גם מניתוקם של הכפרים מעיר המחוז וממרכז השירותים המשני. סדרה של שלוש מובלעות, יצרה מערכת יחסי גומלין מרחבית, בלתי אפשרית, עבור תושבי הכפרים שבמובלעת אלפי מנשה והישובים שבמובלעות הסמוכות (קלקיליה וחבלה).

העיר קלקיליה – עיר המחוז קלקיליה מהווה מרכז עסקים ושירותים ראשי הכולל: שירותי מסחר, בנקאות, דואר, משרדי הרשות, אוניברסיטה, שירותי בריאות מתמחים וכדומה. גדר ההפרדה חסמה את העיר ממערב, מזרח ומצפון, והותירה יציאה/כניסה אחת מכיוון מזרח. מאז הקמת הגדר נפגע אנושות תפקודה של העיר:

פרנסה, תעסוקה, כלכלה – הגדר חסמה גישת לקוחות וסחורות לשווקים המקומיים ולכ- 1,800 חנויות ובתי עסק. 600 מתוך 1,800 בתי עסק נסגרו. עלייה באחוזי האבטלה: בשנת 2003 שיעור האבטלה 67% מכלל תושבי העיר מובטלים, לשם השוואה בשנת 2000 שיעור האבטלה 18%.

חינוך – קיימות בעיות בתפקוד מערכת החינוך עקב קשיי גישה והיעדרויות של כ- 20% מהמורים אשר אינם תושבי העיר. בקמפוס קלקיליה של אוניברסיטת אל קודס 50 מורים וכ- 1,400 סטודנטים, מהם כ- 30 מורים ויותר מ- 50% מהסטודנטים גרים מחוץ לקלקיליה סובלים מקשיי נגישות אשר גורמים לשיעורי היעדרות גבוהים.

בריאות – ביי"ח קלקיליה: בעיות נגישות עקב בניית גדר ההפרדה הובילו לירידה בשיעור התפיסה מ-67.5% ל-39%. שיעור החולים מחוץ לעיר ירד מ-38.6% (מסה"כ החולים) ל-16.7%. העוני הגובר בקלקיליה העלה את שיעור החולים העניים שהתקבלו מ-5.8% ל-18.8%. הגברת מחלות הקשורות לעוני (כמו אנמיה בילדים) ולמאמץ (stress) [סכרת, מחלות לב, יתר-לחץ-דם (hypertension) ודיכאון].

היישוב חבלה – היישוב חבלה היווה מוקד שירותים משני עבור תושבי הכפרים במובלעת. בעיקר בתחום מתן שירותי חינוך (חטיבת ביניים ותיכון), שירותי רפואה ורפואת חירום, ומסחר. מובלעת חבלה כוללת את שני היישובים חבלה וראס א- עטיה. מעבר תושבי הכפרים במובלעת ליישוב חבלה וראס עטיה נעשה דרך שני שערים: שער ראס עטיה ושער חבלה. משטר ההיתרים ולוחות זמנים קצובים לפתיחת השערים מגבלים באופן משמעותי תנועת אוכלוסייה אל ומחוץ למובלעת חבלה.

כלכלה - עקב הקמת הגדר 3,900 דונם שטחים חקלאיים הכוללים מעל 200 חממות, נותרו מחוץ למובלעת חבלה. הגבלת הגישה אליהם מקשה על עיבודם. הדבר ייצר הפסד מתמשך של הכנסות, וכן קשיים בשיווק יבולים כתוצאה מהגבלת הנגישות לשווקים. פעילות השוק בחבלה משותקת לחלוטין (השוק נמצא במרחק של 1.5 ק"מ מקלקיליה ועשרות מטרים מהכפרים שבמובלעת אלפי מנשה).

תעסוקה – שיעור האבטלה עלה מ- 16% בשנת 2000 ל- 75% בשנת 2003.

חינוך – קשיי גישה של מורים לבתי ספר מחוץ ליישוב. קשיי גישה של תלמידים מהכפרים במובלעת אלפי מנשה לבתי הספר התיכון והיסודי שבחבלה. אלה עשויים להוביל בטווח הארוך לפגיעה במערכת החינוך וסגירתם של בתי ספר.

קשרים חברתיים – הגבלת גישת התושבים בחבלה למשפחות הנמצאות בעיקר במובלעת אלפי מנשה.

ז. צפי לעתיד וסיכום

לאחר שנה וחצי של קיומה של גדר ההפרדה בתוואי הנוכחי שלה, ניתן להעריך את ההשלכות המיידיות שלה על תושבי חמשת הכפרים הפלסטיניים, וכן ההשלכות לטווח הבינוני והארוך.

תוואי גדר ההפרדה, ויצירת שלוש המובלעות, תוכנן והוקם ללא כל היגיון תכנוני-מרחבי, המצדיק את הקמתו. אילו היו השיקולים בבחירת תוואי גדר ההפרדה שיקולים שמהותם גם תכנונית, מתכנני הגדר היו ודאי מתייחסים למרחב, לסביבה ולאוכלוסייה ביתר רגישות. במצב הקיים גדר ההפרדה מנתקת דרכים ראשיות ודרכי גישה, חוצה שטחים בנויים, מבתרת שטחים

חקלאיים רצופים ומעובדים, מפרידה ישובים מאדמותיהם החקלאיות, מקשה על גישה לשירותים אזרחיים שבמרחב, פוגעת בפוטנציאל הכלכלי, ובמבנה החברתי התרבותי הקיים.

מתוואי הגדר הקיים, ומגמות תכנון ופיתוח אוכלוסיה צפויות עולה כשל מובנה, שאינו ניתן לפתרון זולת פירוק המובלעת. כל ניסיון לשמר את מרקם החיים הקיים ולו ברמת התנאים המינימליים ההכרחיים, בתוואי הגדר הנוכחי, נדון לכישלון. במציאות הנוכחית בה ניתן כבר לבדוק את השלכות הגדר בטווח הקצר והבינוני, אנו עדים לתהליך הדרגתי של התנוונות התשתיות הפיסיות (שימושי קרקע, דרכים, אספקת מים וכד') והתשתיות החברתיות (חינוך, בריאות, רווחה, תעסוקה) של הכפרים שבמובלעת.

בטווח הארוך ניתן להעריך, כי במצב של חלופת "האפס" אשר ממשיך מגמות קיימות, ללא כל התערבות, נהיה עדים לקריסה מוחלטת של תשתיות ושירותים לכפרים, זאת משום שבחינת השלכות הגדר בהיבטים תכנוניים כגון: חינוך, רפואה, תעסוקה, מבנה חברתי, מצביעה על מורכבות שאינה ניתנת לפתרון מעשי, במענה לצורכי התושבים:

חינוך

במצב הנוכחי, לא מסתמן פתרון תכנוני לסוגיית מערכת החינוך. פתרון אפשרי היה יכול להיות מענה בתחומי הכפרים במובלעת, אלא שמבחינה פרוגרמטית (הבוחנת תחזיות אוכלוסיה אל מול צרכי האוכלוסייה והשירותים הניתנים לה), ספק אם ישנה הצדקה תכנונית להקים חטיבת ביניים ובית ספר תיכון לילדי הכפרים שבמובלעת. פתרון אפשרי נוסף, שהוא לצערנו, פתרון "על הנייר" בלבד עשוי היה להיות מענה בתחום הישוב אלפי מנשה. לאור הקונפליקט הלאומי, חברתי, כלכלי איננו סבורים שפתרון זה הוא אכן ריאלי.

בריאות

הגבלה באספקת שירותי בריאות וחירום סדירים עלולים בטווח הארוך לגרום לתחלואה גבוהה, ואף לסכנת מוות במיוחד לאנשים המצויים בסיכון גבוה, פעוטות, נשים בהיריון ילדים. אין הצדקה תכנונית פרוגרמטית לפתרון בתחום המובלעת אלה אם יינתן ביישוב אלפי מנשה. ספק רב באם הקלה במעברים תהווה פתרון הולם למענה לצורכי בריאות.

תעסוקה

בתחום התעסוקה – ניכרת עלייה דרסטית באחוזי האבטלה, אשר על כן, ניתן לצפות שגם אם לא יהיה שינוי בשיעורי האבטלה הגבוהים, אלה ודאי לא יקטנו. לא נראה לעין שינוי בפוטנציאל הפיתוח הכלכלי (חקלאי, מסחרי, עסקי) כתוצאה מהפקעת קרקעות וניתוק הגישה אליהם והיחלשות השוק המקומי והאזורי. מסתמנת מגמה של הצטרפות תושבי הכפרים למוקד התעסוקה שבאלפי מנשה. מן העדויות של תושבי הכפרים, גם אלה המועסקים באלפי מנשה מועסקים בעבודות "שחורות" ומקבלים שכר עבודה מתחת לשכר מינימום המקובל במשק.

המבנה החברתי

החברה הערבית הכפרית מאופיינת בתלות גבוהה בקשרים המשפחתיים, אשר מספקים את הביטחון הבסיסי והעוגן החברתי. במצב בו הפעילות בתחומי החיים השונים והצפי ליום המחרת מתאפיינים בחוסר וודאות וחוסר בטחון קיצוני, מה שנכון לגבי תושבי הגדה המערבית בכלל ומוקצנים עוד יותר במציאות של החיים במובלעת (תעסוקה, חינוך, זהות וכו'). בידודה של האוכלוסייה במובלעת מהקהילה הסובבת תוך הגבלת השתתפותה בטקסים חברתיים ומשפחתיים מרכזיים יגרום להחשת תהליך הנטישה של קבוצות אוכלוסייה, ולמעבר לשובים אחרים.

כל אלה חוברים יחד למסקנה החד משמעית כי מענה לצרכים התכנוניים העתידיים של תושבי הכפרים במובלעת אלפי מנשה, אינו יכול להינתן בתחום המובלעת בלבד. מערכת יחסי גומלין מרחביים הכרחית להמשך קיומה של הקהילה בכפרים הפלסטיניים. על כן, ללא מעורבות דרסטית, צפויה נטישת הכפרים. אוכלוסייה חזקה יותר "תהגר" ליישובים אחרים במרחב, מחוץ למובלעת אלפי מנשה, אך מה יהא גורלם של הנותרים?